



## ДОПОМІЖНІ РЕПРОДУКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

**Оксана Покальчук,**  
аспірантка НДІ інтелектуальної власності НАПрН  
України, виконавчий директор Amnesty International  
Україна  
ID ORCID: 0000-0003-3399-4753

У статті проаналізовано поняття «допоміжні репродуктивні технології», подане у працях українських і зарубіжних учених. Зважаючи на природу та сутність застосування допоміжних репродуктивних технологій, як кола суспільних відносин, автором зроблено висновок, що основний масив досліджень припадає на цивільно-правову сферу наукового пізнання, адже саме право на допоміжні репродуктивні технології є складовою системи особистих немайнових прав, що становить елемент предмету правового регулювання норм цивільного права. Водночас доктринальне розуміння допоміжних репродуктивних технологій у межах юридичної літератури має достатньо багатоаспектний, водночас неоднозначний характер розуміння.

*Ключові слова:* особисті немайнові права, допоміжні репродуктивні технології, юридична категорія

Актуальність категоріального аналізу допоміжних репродуктивних технологій доводиться, зокрема, епізодичністю свого наукового дослідження, оскільки вказана категорія в юридичній науці не завжди визначається в якості самостійного поняття і не відмежовується від інших суміжних категорій юридичних та медичних наук. Окрім того, варто звернути увагу на факт певного випереджального характеру запровадження практики репродуктивних технологій в Україні на тлі недостатності їх правового забезпечення, у тому числі в частині закріплення та забезпечення механізму реалізації прав на репродуктивні технології. Цілком прийнятною також і для України є думка А. Р. Пурге, яка стверджує, що стрімкий розвиток медицини значно випереджає темпи прийняття необхідних правових норм, що переважно призводить до порушення репродуктивних прав людини [1].

Посилює актуальність категоріального аналізу допоміжних репродуктивних технологій відсутність належного правового забезпечення прав на їх застосування, у тому числі існуюча в положеннях чинного законодавства України термінологічна невизначеність як самих технологій і прав на їх застосування, так і інших суміжних термінів. Слід зазначити, що і на рівні міжнародно-правового регулювання вказані терміни не знайшли свого належного закріплення, що у свою чергу призводить до неоднозначності тлумачення відповідних правових норм та неусталеності практики їх застосування. Зрозуміло, що наявна правова прогалина негативно впливає як на здійснення юридичної практики, так і на розвиток юридичних наукових досліджень цивільно-правових аспектів забезпечення прав на допоміжні репродуктивні технології.

У юридичній літературі поняття «допоміжні репродуктивні технології»



представлено як у працях учених юридичної науки, так і інших наук, зокрема медицини, біології, психології, соціології тощо. Зважаючи на природу та сутність застосування допоміжних репродуктивних технологій, як кола суспільних відносин, зрозумілим є те, що основний масив досліджень припадає на цивільно-правову сферу наукового пізнання, адже саме право на допоміжні репродуктивні технології є складовою системи особистих немайнових прав, що становить елемент предмету правового регулювання норм цивільного права. Водночас доктринальне розуміння допоміжних репродуктивних технологій у межах юридичної літератури має достатньо багатоаспектний, водночас неоднозначний характер розуміння, що зумовлюється:

- з одного боку — їх складною природою та особливостями, які визначають наявність різноманітних, а подекуди різних за змістом та обсягом визначень учених;
- з іншого боку — авторськими підходами вчених до характеристики розвитку медичних технологій, інтенсивністю їх упровадження та рівня їх правового забезпечення.

На думку М. Ю. Щирби, допоміжними репродуктивними технологіями є методи лікування безпліддя, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процесу запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюється в умовах *in vitro* (техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або в контрольованому середовищі поза живим організмом) [2].

Аналіз змісту вказаного визначення дає змогу стверджувати, що автором у його зміст фактично включено особливості таких технологій. Так, особливості допоміжних репродуктивних технологій полягають у їх:

- сутності, що являють собою сукупність методів лікування безпліддя;

- змісті, оскільки передбачають виключно роботу над репродуктивними клітинами;
- меті, яка полягає у здійсненні штучного запліднення, яке відбувається поза організмом жінки з метою подальшого забезпечення вагітності.

Дещо схожий підхід до розуміння допоміжних репродуктивних технологій представлений і в поглядах С. Г. Стеценка, який під ними розуміє методи лікування безпліддя, за яких окремі або всі етапи зачаття та раннього розвитку ембріонів проходять поза організмом людини. Водночас учений у зміст визначення вказаного поняття вкладає таку їх особливість як видове розмежування репродуктивних технологій, вказуючи на те, що особливе значення для розвитку медичного права мають два різновиди репродуктивних технологій: штучне запліднення та сурогатне материнство [3].

Допоміжні репродуктивні технології, на думку О. Є. Звірко, — це не що інше як методики лікування безплідності, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення та розвитку ембріонів до переносу їх у матку реципієнтки здійснюються в умовах *in vitro*. До методів допоміжних репродуктивних технологій учений відносить IVF, ICSI, внутрішньоматкова інсемінація, донорія ооцитів, кріоконсервування й сурогатне материнство. Особливо проблемним з правової точки зору є сурогатне материнство, яке набуває дедалі більшого поширення в лікарській практиці [4]. Як видно з вказаного підходу до розуміння допоміжних репродуктивних технологій, увагу звернуто насамперед на їх зміст та інструментальний характер здійснення, вказуються та виокремлюються способи й умови їх здійснення. Водночас, на нашу думку, вказаний підхід дещо нівелює значення та фактично не враховує інші аспекти (особливості) допоміжних репродуктивних технологій, а саме: суб'єктів, щодо яких застосовуються зазначені тех-



## ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

нології, суб'єктів, які їх застосовують, процесуальні особливості застосування допоміжних репродуктивних технологій, правові наслідки їх застосування, правові гарантії суб'єктів відносин, що стосуються їх застосування, юридичну відповідальність тощо. Разом з тим, учені оперують і різними поняттями щодо суб'єктного складу допоміжних репродуктивних технологій, вживаючи при цьому такі поняття як «пацієнт», «людина», «реципієнт» тощо.

У юридичній літературі представлені й такі наукові підходи, що дають змогу визначити й інші особливості допоміжних репродуктивних технологій. Так, В. П. Думанська вважає, що допоміжні репродуктивні технології — це важливий інструмент лікування безпліддя на сьогодні, один із вагомих чинників збереження репродуктивного потенціалу нації. На фоні відкладання дітонародження та зміщення пріоритетів із батьківства у бік інших соціальних субінститутів (у тому числі й поширення практики партнерських сімей. — прим. авт.) допоміжні репродуктивні технології дають змогу забезпечити народження дітей у сім'ях, які мають усвідомлену потребу в материнстві та батьківстві, однак з тих чи інших причин не можуть її реалізувати [5]. Учена звертає увагу на соціальні та демографічні аспекти застосування допоміжних репродуктивних технологій. Такий напрям є цілком виправданим, адже допоміжні репродуктивні технології на сьогодні є дійсно єдиним засобом народження генетично рідної дитини у випадку фізіологічної неспроможності виносити та народити дитину жінкою. Проте, слід звернути увагу й на інші, тобто не лише фізіологічні аспекти неможливості мати генетично рідну дитину, а саме на соціальні аспекти (фактори). Зокрема, усе більше в сучасному суспільстві поширюється таке явище, як збільшення одиноких осіб як чоловічої, так і жіночої статі, які також відчувають потребу в народженні дитини. Тому наявність допоміжних репродуктивних технологій є для них єди-

ним засобом не лише відчутти радість батьківства, а й мати генетично рідну дитину. Схожа точка зору спостерігається й у наукових поглядах І. Рубця. На думку вченого, допоміжні репродуктивні технології являють собою новітні технології медицини, які забезпечують можливість народження генетично рідної дитини для обох із подружжя [6]. Подібна точка зору обґрунтовується також О. Ісуповою, яка вважає, що допоміжні репродуктивні технології є сучасною медичною галуззю, що має важливе демографічне значення, оскільки таким чином на світ з'являється досить велика у світовому масштабі кількість людей, які інакше не народилися б. Допоміжні репродуктивні технології засновані на медичних маніпуляціях, що дають змогу отримати зачаття людини, як правило, поза організмом матері. При цьому може використовуватись як генетичний матеріал майбутніх соціальних батьків, так і донорів (відповідно методи — донатія сперми і/або донатія яйцеклітини); якщо основною проблемою є відсутність/неспроможність матері, виношувати створений у пробірці ембріон генетичних батьків може так звана сурогатна мати [7]. Аналогічний підхід простежується й у поглядах інших учених, які виділяють два основні прояви допоміжних репродуктивних технологій:

- маніпуляції з гаметами поза організмом людини, які фактично виступають засобами подолання безпліддя;
- настання вагітності та народження здорової дитини, що свідчитиме про досягнення основної мети їх застосування [8].

Таким чином зміст зазначених вище поглядів учених відображають у собі положення щодо: а) функціонального призначення допоміжних репродуктивних технологій; б) змісту їх застосування; в) їх інструментального розуміння як сукупності маніпуляцій (методів, методик тощо); г) виключеного значення вказаних технологій як основного засобу подолання безпліддя та



вирішення демографічних проблем сучасності; д) інноваційного характеру використання в медичній сфері.

Аналіз зарубіжної наукової літератури дає змогу зробити висновок, що понятійне визначення допоміжних репродуктивних технологій зводиться до того, що цим поняттям позначають:

- широкий спектр методів лікування або процедур, які включають обробку ооцитів, сперми або ембріонів людини *in vitro* для встановлення вагітності [9];
- низку методів, що застосовуються для обходу безпліддя людини, включаючи запліднення *in vitro* (ЕКЗ), перенесення ембріонів (ЕТ), внутрішньофалопієву передачу гамет, штучне запліднення (ШП), усі маніпулятивні процедури, які включають гамети та ембріони, лікування, індукують овуляцію або сперматогенез при використанні спільно з вищезазначеними методами [10];
- методи фертильності, які передбачають маніпуляції як з ооцитами, так і зі спермою *in vitro*;
- технології, які загрожують традиційному розумінню сім'ї, адже вони її руйнують [11];
- усі способи лікування та процедури, які спрямовані на забезпечення вагітності [12];
- процеси або методи лікування, які працюють *in vitro* з ооцитами, спермою або ембріонами людини з метою досягнення успішної вагітності [13].

Зміст зазначених підходів дає змогу говорити про певну тотожність з попередніми підходами, адже вчені аналогічно стверджують, що допоміжні репродуктивні технології є засобами лікування безпліддя і включають низку медичних процедур та методик, які здійснюються з метою забезпечення вагітності.

Окрім того на рівні сучасної правової доктрини дослідження правових аспектів допоміжних репродуктивних технологій має багатовекторний характер,

особливо в частині вивчення їх медико-юридичної природи, змісту, сутності та наслідків, що супроводжується посиленням актуальності їх пізнання під впливом стрімкого розвитку медицини, винайдення та впровадження новітніх медичних технологій, у тому числі й у сфері репродукції.

Незважаючи на досить широку і ґрунтовну наукову базу дослідження допоміжних репродуктивних технологій крізь призму проблемних аспектів їх правового забезпечення, релігійного та морально-етичного підґрунтя їх застосування, слід констатувати відсутність комплексних досліджень допоміжних репродуктивних технологій саме як юридичної категорії та з'ясування її понятійно-категоріальних засад. З метою подолання такої фрагментарності дослідження допоміжних репродуктивних технологій як комплексної юридичної категорії важливо узагальнити існуючі погляди вчених щодо їх визначення в межах таких підходів:

- по-перше, інструментального підходу, відповідно до якого допоміжні репродуктивні технології являють собою комплекс методів, методик, засобів, медичних технологій та маніпуляцій, що використовуються для лікування безпліддя та досягнення стану вагітності. Вказаний підхід є прогресивним у частині врахування практичної складової допоміжних репродуктивних технологій, що використовуються уповноваженими суб'єктами, водночас не враховує інші їх аспекти, що дали б змогу сформулювати комплексне уявлення про них;
- по-друге, функціонального підходу, згідно з яким допоміжні репродуктивні технології виконують широкий спектр функцій (медичну, соціальну, демографічну, правову тощо), які в цілому відображають їх соціально та індивідуально корисний характер. Вказаний підхід є корисним з методологічної точки зору, оскільки відображає корисність до-



## ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

поміжних репродуктивних технологій та дає змогу встановити їх значення в людському житті, водночас є недостатнім для визнання його універсальності через неспроможність врахувати більшість їх особливостей (суб'єкти, процес застосування, правове забезпечення тощо);

- по-третє, галузевого підходу, відповідно до якого допоміжні репродуктивні технології визначаються як комплексний, міжгалузевий феномен, окремі аспекти якого становлять складову предмету наукових інтересів представників різних галузей наук. Таким чином визначення поняття «допоміжні репродуктивні технології» складається з комплексу підходів до їх розуміння, що надані відповідними галузями наукового пізнання, тобто допоміжні репродуктивні технології можливо визначати в медичному, демографічному, правовому та інших значеннях. Зазначений підхід є цікавим з пізнавальної точки зору, проте фактично виконує констатуючу роль, надаючи лише інформаційний матеріал щодо визначень, представлених у різних науках. Розуміння допоміжних репродуктивних технологій у юридичній науці переважно зводиться до характеристики правового забезпечення їх застосування, існуючих недоліків такого забезпечення, а саме: невизначеність правового статусу суб'єктів правовідносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, недосконалість функціонування ме-

ханізмів захисту їх прав і свобод, недостатність правових гарантій тощо;

- по-четверте, інституційного підходу, що характеризує допоміжні репродуктивні технології крізь призму відповідних їх об'єктивно існуючих складових (елементів), що є проявами вказаного явища, які можуть та потребують свого пізнання. Відповідно до вказаного підходу допоміжні репродуктивні технології визначаються через такі складові (елементи) як суб'єкти їх застосування, процес застосування, вимоги, що встановлюються для їх застосування, різновиди цих технологій тощо. Вказаний підхід є цікавим та буде врахований нами при вдосконаленні відповідного визначення поняття «допоміжні репродуктивні технології», проте важливо охопити аналізом широке коло їх складових (елементів), оскільки в іншому випадку визначення буде обмеженим та одностороннім.

Сучасні наукові дослідження правових аспектів допоміжних репродуктивних технологій у цілому представлені широким колом наукових праць, проте більшість з них мають різновекторний характер, а наукові висновки переважно є розпорошеними та не систематизованими. Власне «стрункість» понятійно-категоріального апарату щодо допоміжних репродуктивних технологій є важливою для постановки наукової проблеми та визначення методів її подальшого вирішення. ●

## Список використаних джерел / List of references

1. Пурге А. Р. *Правовое регулирование суррогатного материнства как метода вспомогательных репродуктивных технологий* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Душанбе, 2015. 237 с. С. 77–78.
2. Щирба М. Ю. *Право пацієнта на репродуктивні технології: юридичний вимір. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3/4 (35/36). 2017. С. 146–150. С. 147.*
3. *Медицинское право / Medical law* : Учебник / С. Г. Стеценко. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2004. 570 с.



4. Звірко О. Є. Кримінальна відповідальність за порушення умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). *Матеріали V Всеукр. наук.-прак. заочної конф. Сучасні науки: теорія і практика*; 2014. Черв 27–28; Київ : Партнерство «Нова Освіта». 2014. С. 139–141.
  5. Думанська В. П. Внесок новітніх репродуктивних технологій у народжуваність в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. (33). С. 83–93.
  6. Рубець І. Застосування допоміжних репродуктивних технологій: суб'єктний склад і його законодавчі обмеження. *Сімейне право*. 2011. № 8. С. 68–73.
  7. Исупова О. Вспомогательные репродуктивные технологии: новые возможности. *Демографическое обозрение*. 2017. Том. 4. №1. С. 35–64. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/vspomogatelnye-reproduktivnye-tehnologii-novye-vozmozhnosti> (дата звернення: 14.05.2020 р.).
  8. Медведева М. А., Воронкова Н. В., Хакимов Ф. М. Вспомогательные репродуктивные технологии (правовые и этические аспекты). *Современные гуманитарные исследования*. 2015. URL : <http://naukarus.com/vspomogatelnye-reproduktivnye-tehnologii-pravovye-i-eticheskie-aspekty> (дата звернення: 14.05.2020 р.).
  9. Butler P, Khanna J. Assisted reproduction in developing countries-facing up to the issues. *Prog Hum Reprod Res*. 2003; 63:1–8. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4725412/>.
  10. Assisted Reproductive technology glossary. URL: <https://www.rtc.org.au/assisted-reproductive-technology-glossary/>.
  11. Radhika Rao, Assisted Reproductive Technology and the Threat to the Traditional Family, 47 *Hastings L.J.* 951 (1996). P.952; Available at: URL: [http://repository.uchastings.edu/faculty\\_scholarship/656](http://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/656).
  12. Zegers-Hochschild F., Adamson G.D., Mouzon J. de. Revised glossary of ART terminology / Fertil Steril: International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) and the World Health Organization (WHO). 2009. № 92. С. 1520–1524.
  13. Rezebek, Karel. *Asistovaná reprodukce: Druhé aktualizované a doplněné vydání*. 2. Praha: Maxdorf, 2014, 137 s. ISBN 9788073453961, s. 13
- 
1. Purhe A. R. *Pravovoe rehulyrovanye surrohatnogo materynstva kak metoda vspomogatelnykh reproduktivnykh tekhnolohyi : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03. Dushanbe, 2015. 237 s. S. 77–78.*
  2. Shchyrbа M. Yu. *Pravo patsiienta na reproduktivni tekhnolohii: yurydychnyi vymir. Visnyk NTUU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vypusk 3/4 (35/36). 2017. S. 146–150. S. 147.*
  3. *Medytsynskoe pravo/Medical law : Uchebnyk / S. H. Stetsenko. Sankt-Peterburh : Yuryd. tsentr Press, 2004. 570 s.*
  4. Zvirko O. Ye. *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia umov ta poriadku zastosuvannia dopomizhnykh reproduktivnykh tekhnolohii (DRT). Materialy V Vseukr. nauk.-prak. zaочноi конф. Suchasni nauky: teoriia i praktyka; 2014. Cherv 27–28; Kyiv : Partnerstvo «Nova Osvita». 2014. S. 139–141.*
  5. Dumanska V. P. *Vnesok novitnikh reproduktivnykh tekhnolohii u narodzhuvanist v Ukraini. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. 2018. № 2. (33). S. 83–93.*
  6. Rubets I. *Zastosuvannia dopomizhnykh reproduktivnykh tekhnolohii: subiektnyi sklad i yoho zakonodavchi obmezhenia. Simeine pravo. 2011. № 8. S. 68–73.*
  7. Ysupova O. *Vspomogatelnye reproduktivnye tekhnolohyy: novye vozmozhnosti. Demohrafytskoe obozrenye. 2017. Tom. 4. №1. S. 35–64. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/vspomogatelnye-reproduktivnye-tehnologii-novye-vozmozhnosti (data zvernennia: 14.05.2020 r.).*
  8. Medvedeva M. A., Voronkova N. V., Khakymov F. M. *Vspomogatelnye reproduktivnye tekhnolohyy (pravovye y eticheskiye aspekty). Sovremennye humanitarnyye yssledovaniya. 2015. URL : http://naukarus.com/vspomogatelnye-reproduktivnye-tehnologii-pravovye-i-eticheskiye-aspekty (data zvernennia: 14.05.2020 r.).*



9. Butler P, Khanna J. Assisted reproduction in developing countries-facing up to the issues. *Prog Hum Reprod Res.* 2003; 63:1–8.  
URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4725412/>.
10. Assisted Reproductive technology glossary.  
URL: <https://www.rtc.org.au/assisted-reproductive-technology-glossary/>.
11. Radhika Rao, Assisted Reproductive Technology and the Threat to the Traditional Family, 47 *Hastings L.J.* 951 (1996). R.952; Available at: [http://repository.uchastings.edu/faculty\\_scholarship/656](http://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/656).
12. Zegers-Hochschild F., Adamson G.D., Mouzon J. de. Revised glossary of ART terminology / Fertil Steril: International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) and the World Health Organization (WHO). 2009. № 92. S. 1520–1524.
13. Řezabek, Karel. *Asistovaná reprodukce: Druhé aktualizované a doplněné vydání. 2.* Praha: Maxdorf, 2014, 137 s. ISBN 9788073453961, s. 13.

Надійшла до редакції 06.11.2020 року

**Покальчук О. Вспомогательные репродуктивные технологии как юридическая категория.** В статье проанализировано понятие «вспомогательные репродуктивные технологии», представленное в работах украинских и зарубежных ученых. Учитывая природу и сущность применения вспомогательных репродуктивных технологий, как круга общественных отношений, автором сделан вывод, что основной массив исследований приходится на гражданско-правовую сферу научного познания, ведь именно право на вспомогательные репродуктивные технологии является составляющей системы личных неимущественных прав, составляет элемент предмета правового регулирования норм гражданского права. В то же время доктринальное понимание вспомогательных репродуктивных технологий в рамках юридической литературы имеет достаточно многообразный, одновременно неоднозначный характер понимания.

Кроме того, сделан вывод, что на уровне современной правовой доктрины исследования правовых аспектов вспомогательных репродуктивных технологий имеют многовекторный характер, особенно в части изучения их медико-юридической природы, содержания, сущности и последствий; сопровождаются усилением актуальности их познания под влиянием стремительного развития медицины, изобретения и внедрения новейших медицинских технологий, в том числе и в сфере репродукции.

Ключевые слова: личные неимущественные права, вспомогательные репродуктивные технологии, юридическая категория

**Pokalchuk O. Assisted reproductive technologies as a legal category.** The author analyzes the legal concept of «assisted reproductive technologies», which is presented in the works of Ukrainian and foreign scientists. Given the nature and essence of the use of assisted reproductive technologies as social relations, the author concludes that the main part of the researches belongs to the Civil Law branch of scientific knowledge. It is because the right to assisted reproductive technologies is a part of the system of moral rights which are the part of the regulation of Civil Law. At the same time, within the legal literature the doctrinal understanding of assisted reproductive technologies have rather multifaceted, but ambiguous nature of its' scope.

Thus, the content of the views of scientists which are analysing in the article, reflects the provisions on: a) the functional purpose of assisted reproductive technologies; b) the content of their application in the determined cases; c) their instrumental understanding as a set of manipulations (methods, techniques, etc.); d) the exceptional importance of



these technologies as the main means of overcoming infertility and solving demographic problems of today; e) innovative nature of use in the medical field.

In addition, at the level of modern legal doctrine, the scientific researches of legal aspects of assisted reproductive technologies is multi-vector, especially in terms of studying their medical and legal nature, content and consequences, accompanied by increasing relevance of their knowledge under the influence of rapid medical development, invention and implementation of new medical technologies, including in the field of human reproduction.

Generally modern scientific researches on the legal aspects of assisted reproductive technologies is represented by a wide range of scientific works, but most of them are multi-vector in nature, and scientific conclusions are mostly scattered and not systematized. In fact, the «harmony» of the conceptual and categorical apparatus for assisted reproductive technologies is important for the formulation of a scientific problem and the definition of methods for its further resolving.

*Keywords:* moral rights, assisted reproductive technologies, legal category